NÂİBU'L-FÂİL (SÖZDE ÖZNE)

نائب الفاعل

Nâibu'l-fâil, sözde özne demektir. Edilgen fiilin öznesine "nâibu'l-fâil" adı verilir. Etken cümlenin fiili mechûle (edilgene) dönüştürüldüğünde etken cümlenin nesnesi sözde özne, yani *nâibu'l-fâil* konumuna gelir. Cümlenin gerçek fâili olmadığı için bu adı almıştır ancak fâilin bütün özelliklerini taşır. Bu sebeple **nâibu'l-fâil de daima merfûdur. Cümlede fiil ile fâil arasındaki ilişki, edilgen fiil ve nâibu'l-fâil arasında da aynen geçerlidir.** Yani nâibu'l-fâil ister tekil, ister ikil, isterse çoğul olsun açık bir isim olarak kullanıldığında fiil daima üçüncü tekil şahıs kipinde kullanılır; üçüncü tekil eril mi, yoksa üçüncü tekil dişil mi kullanılacağı nâibu'l-fâilin cinsiyetine bağlıdır. Şimdi cümlenin etken formda olan fiilini edilgen yapıya dönüştürmek suretiyle hem fiilde, hem de cümlede meydana gelen değişimi birlikte görelim:

فَتَحَ عَلِيٌّ الباب. (Ali kapıyı açtı.)

فُتِحَ البابُ. (Kapı açıldı.)

Yukarıda "Ali kapıyı açtı" cümlesinin fiili etkendir, dolayısıyla açma eylemini gerçekleştiren علي sözcüğü fâil ve dolayısıyla merfû; açma eyleminden etkilenen الباب sözcüğü de mefûl ve dolayısıyla mansûbdur.

Bu cümlenin fiilini فُتِحَ biçiminde edilgen yapıya dönüştürünce, fâil olan sözcük cümleden düşürülmüş, ilk cümlede mefûl konumunda olan الباب sözcüğü fâilin yerine geçerek mansûb durumdan merfû duruma dönüşmüştür. Çünkü nâibu'l-fâil de daima merfûdur. Aşağıdaki benzer cümleleri inceleyelim:

A)

1. شَرِبَ الطالبُ الماءَ. (Öğrenci suyu içti.)
   شُرِبَ الماءُ. (Su içildi.)
2. سَأَلَ المدِيرُ الطالبَ. (Müdür öğrenciyi sordu.)
   سُئِلَ الطالبُ. (Öğrenci soruldu.)
3. فَحَصَ الطبيبُ المريضَ. (Doktor hastayı muayene etti.)
   فُحِصَ المَريضُ. (Hasta muayene edildi.)
4. شَكَرَ المسافرُ السائِقَ. Yolcu sürücüye teşekkür etti.)
   شُكِرَ السائِقُ. (Sürücüye teşekkür edildi.)

B)

1. شَرِبَتْ الطالبةُ القَهْوَةَ. (Kız öğrenci kahve içti.)
   شُرِبَتْ القَهْوَةُ. (Kahve içildi.)
2. سَأَلَتْ المديرةُ الطالبةَ. (Müdür, kız öğrenciyi sordu.)
   سُئِلَتْ الطالبَةُ. (Kız öğrenci soruldu.)
3. فَحَصَتْ الطبيبَةُ المريضةَ. (Kadın doktor, kadın hastayı muayene etti.)
   فُحِصَتْ المريضَةُ. (Kadın hasta muayene edildi.)

4. شَكَرَتْ المـريضَةُ الـمُمَرِّضَةَ. (Kadın hasta, hemşireye teşekkür etti.)
شُكِرَتْ الـمُمَرِّضَةُ. (Hemşireye teşekkür edildi.)

Yukarıdaki (A) ve (B) grubunda yer alan cümleleri incelediğimizde, birinci cümlelerin etken, ikinci cümlelerin edilgen olduklarını, edilgen cümlelerde gerçek özne yerine sözde özne (nâibu'l-fâil) kullanılmış olduğunu görüyoruz. Dikkatimizi çeken bir başka husus, (A) grubundaki etken ve edilgen cümlelerin hepsinin fiillerinin eril; (B) grubundaki etken ve edilgen cümlelerin hepsinin fiillerinin dişil kullanılmış olmasıdır. Bunun sebebi acaba nedir?

Bunun sebebi şudur: (A) grubundaki etken cümlelerde fâil ve mefûl olan kelimeler hep eril; (B) grubundaki etken cümlelerde fâil ve mefûl olan kelimeler hep dişildir. Fiiller edilgene çevrildiğinde, cümlenin mefûlü failin yerine geçince, cinsiyet farkı olmadığından fiilin cinsiyet durumu değişmedi.

Aşağıdaki cümlelerde ise etken cümlelerin fail ve mefûlleri özellikle farklı cinsiyetlerden oluşturulmuştur. Bu örnekler yoluyla, fiil edilgene çevrilip mefûl nâibu'l-fâil konumuna gelince fiilin cinsiyetini nasıl kendine uygun hale getirdiğini daha açık bir şekilde görmeniz ve konuyu daha iyi kavramanız mümkün olacaktır:

1. كَتَبَ عليٌّ رسالةً. (Ali bir mektup yazdı.)
كُتِبَتْ رِسالةٌ. (Bir mektup yazıldı.)

2. شَرِبَ الـمُعَلِّمُ القَهْوَةَ. (Öğretmen kahveyi içti.)
شُرِبَتْ القَهْوَةُ. (Kahve içildi.)

3. قَرَأَتْ الطالبةُ القُرْآنَ. (Kız öğrenci Kur'ân okudu.)
قُرِأَ القُرآنُ. (Kur'ân okundu.)

4. كَسَرَتْ الفَتاةُ الفِنْجانَ. (Genç kız fincanı kırdı.)
كُسِرَ الفِنْجانُ. (Fincan kırıldı.)

Edilgen fiilin sözde öznesi yanı sıra gerçek öznesi de belirtilmek istenirse, gerçek özne cümlenin sonunda مِنْ قِبَلِ (tarafından) ifadesi ardından belirtilebilir. Örnek:

1. كَتَبَ عليٌّ رسالةً. (Ali bir mektup yazdı.)
كُتِبَتْ رِسالةٌ مِنْ قِبَلِ عَليٍّ. (Ali tarafından bir mektup yazıldı.)

2. شَرِبَ الـمُعَلِّمُ القَهْوَةَ. (Öğretmen kahve içti.)
شُرِبَتْ القَهْوَةُ مِنْ قِبَلِ الـمُعَلِّمِ. (Kahve öğretmen tarafından içildi.)

3. قَرَأَتْ الطالبةُ القُرْآنَ. (Kız öğrenci Kur'ân okudu.)
قُرِأَ القُرآنُ مِنْ قِبَلِ الطالبةِ. (Kur'ân kız öğrenci tarafından okundu.)

4. كَسَرَتْ الفَتاةُ الفِنْجانَ. (Genç kız fincanı kırdı.)
كُسِرَ الفِنْجانُ مِنْ قِبَلِ الفَتاةِ. (Fincan genç kız tarafından kırıldı.)

Şimdi edilgen yapıdaki cümlelerin irâbını yapalım:

شُرِبَتْ القَهْوَةُ مِنْ قِبَلِ المُعَلِّمِ.

شُرِبَتْ	: Sulâsî fiil, mechûl formda (bu fiillerin irâbı yapılırken Arapça olarak genelde “mebnî li’l-mechûl” tabiri kullanılır), üçüncü tekil dişil mâzî.
القَهْوَةُ	: Nâibu’l-fâil, merfû, ref alâmeti sondaki damme.
مِنْ	: Harf-i cer
قِبَلِ	: Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra, ayrıca muzâf.
المُعَلِّمِ	: Muzâfun ileyh, mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

قُرِأَ القُرآنُ مِنْ قِبَلِ الطالبةِ.

قُرِأَ	: Sulâsî fiil, mebnî li’l-mechûl, üçüncü tekil eril mâzî.
القُرآنُ	: Nâibu’l-fâil, merfû, ref alâmeti sondaki damme.
مِنْ	: Harf-i cer
قِبَلِ	: Mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra, ayrıca muzâf.
الطالبةِ	: Muzâfun ileyh, mecrûr, cer alâmeti sondaki kesra.

Buraya kadarki örnek cümlelerde kullandığımız sulâsî fiiller, hep mâzî formda idi. Muzâri formun edilgen yapısının kullanıldığı birkaç cümle ile buraya kadar anlatmış olduğumuz hususları pekiştirmeye çalışalım:

1. يَشْرَبُ الناسُ الحليبَ ساخِناً. (İnsanlar sütü sıcak içerler.)
   يُشْرَبُ الحَليبُ ساخِناً. (Süt sıcak içilir.)
2. يَبِيعُ الناسُ الصَّحيفَةَ في السُّوقِ. (İnsanlar çarşıda gazete satar.)
   تُباعُ الصحيفَةُ في السوقِ. (Çarşıda gazete satılır.)
3. يَجِدُ الطُّلابُ المجَلَّةَ هُنا. (Öğrenciler dergiyi burada bulurlar.)
   تُوجَدُ المَجَلَّةُ هُنا. (Dergi burada bulunur.)
4. يَأْكُلُ الأَطْفالُ الخُبْزَ في النُّزْهَةِ. (Çocuklar gezide ekmek yerler.)
   يُؤْكَلُ الخُبْزُ في النُّزْهَةِ. (Gezide ekmek yenir.)
5. تَكْتُبُ الطّالِبَةُ رِسالَةً. (Kız öğrenci bir mektup yazar.)
   تُكْتَبُ رِسالَةٌ. (Bir mektup yazılır.)
6. يَكْسِرُ الوَلَدُ الزَّهْرِيَّةَ. (Çocuk vazoyu kırar.)
   تُكْسَرُ الزَّهْرِيَّةُ. (Vazo kırılır.)

7. يَعْرِفُ النّاسُ المـَرْأَ عِنْدَ الشَّدائِد. (İnsanlar kişiyi zorluklarda -zor zamanlarda- tanırlar.)
يُعْرَفُ المَرْؤُ عِنْدَ الشَّدائِد. (Kişi zorluklarda -zor zamanlarda- tanınır.)

8. يَجِدُ النّاسُ هُنا إِنْتَرْنَتْ لاسِلْكِي. (İnsanlar burada kablosuz internet bulurlar.)
يُوجَدُ هنا إِنْتَرنت لاسِلْكي. (Burada kablosuz internet bulunur.)

9. يَضَعُ مُحَمَّدٌ الكِتابَ على المَكْتَبِ. (Muhammed kitabı sıranın üzerine koyar.)
يُوضَعُ الكِتابُ على المَكْتَبِ. (Kitap sıranın üzerine konulur.)

10. يَجِدُ النّاسُ هنا قَهْوَةً تُرْكِيَّةً. (İnsanlar burada Türk kahvesi bulurlar.)
تُوجَدُ هنا قَهْوَةٌ تُرْكِيَّةٌ (Burada Türk kahvesi bulunur.)
يُوجَدُ هنا قَهْوَةٌ تُرْكِيَّةٌ. (Burada Türk kahvesi bulunur.)

dikkat
Fiil ile dişil özne arasına bir zarf veya başka bir kelime girerse, fiil dişil de, eril de olabilir.

Aşağıdaki etken cümlelerdeki nesnelerin edilgen cümlede nâibu'l-fâil olarak merfû oluşlarını inceleyerek isimlerde merfûluk veya ref alâmetleri konusunu bir kez daha hatırlayalım. Nâibu'l-fâiller kırmızı ile gösterilmiştir:

عَلِمَتْ نورٌ الخَبَرَ. (Nur haberi bildi.)
عُلِمَ الخَبَرُ. (Haber bilindi.)

كَسَرَتْ الطّالِبَةُ الزُّجاجَ. (Kız öğrenci camı kırdı.)
كُسِرَ الزُّجاجُ. (Cam kırıldı.)

قَرَأْتُ كِتابَيْنِ. (İki kitap okudum.)
قُرِأَ كِتابانِ. (İki kitap okundu.)

ذَكَرَ الوَزِيرُ المُهَنْدِسِينَ فِي الاِجْتِماعِ. (Bakan toplantıda mühendisleri zikretti, andı.)
ذُكِرَ المُهَنْدِسونَ فِي الاِجْتِماعِ. (Toplantıda mühendisler zikredildi, anıldı.)

يَشْكُرُ العَمِيدُ الطالباتِ لِنَجاحِهِنَّ فِي المُسابَقَةِ.
(Dekan, yarışmadaki başarılarından dolayı kız öğrencilere teşekkür eder.)
تُشْكَرُ الطالِباتُ لِنَجاحِهِنَّ فِي المُسابَقَةِ.
(Yarışmadaki başarılarından dolayı kız öğrencilere teşekkür edilir.)

يَسْأَلُ الطّالِبُ سُؤالاً. (Öğrenci bir soru sorar.)
يُسْأَلُ سُؤالٌ. (Bir soru sorulur.)

Öğrenme Çıktısı

3 Nâibu'l-Fâil kavramını tanıma ve örnek cümlelerle pekiştirebilme

Araştır/ Tekrarla 3

خُلِقَ الإِنْسانُ مِنْ طِينٍ.
Cümlesinin irâbını yapınız.

İlişkilendir/ Karşılaştır

Kur'ân-ı Kerîm'in "Enbiyâ Sûresi" 60, "Şuarâ" 146. ayet-i kerimelerinde geçen mechûl fiilleri tespit ediniz.

Anlat/ Paylaş

Öğrendiğiniz mechûl fiilleri kullanarak cümleler kurmaya çalışınız.